

La yerba nel conceyu de Mieres

PILAR FIDALGO PRAVIA
ANDRÉS SUÁREZ MARTÍNEZ

*Yo caséme en Carcarosa
diéronme la yerba en Polio
diéronmelo tan p'arriba
llevómelo l'aire too.*

Praos, vares de yerba y vaques son un tópicu recurrente del paisaxe asturianu, motivu permanente nes semeyes turístiques y tema inacabable de conversación de los visitantes.

Praos y vaques tovía siguen siendo en dellos llugares del país el sofitu principal de la economía familiar, afayaos a les nueves téuniques y sistemes de producción. Nun podemos dicir que seya ésti anguañu'l casu del conceyu de **Mieres**, onde los trabayos de la llabranza fueron desdexándose adúlces según la industrialización foi ganando terrén y llamando a más y más xente pol aquel de los meyores sueldos y les menos hores de trabayu. Con too y con ello, en Mieres nun s'acabó dafechu con tol sistema económicu tradicional y entá güei una bona parte de la población, sobremanera los asitiaos fuera del nuedu urbanu de la villa, siguen amestando los trabayos na minería, industria y servicios¹

colos de la casería, calteniéndose una cadarma agraria que tien na ganadería la so estaya más importante y representativa. Xunció a la ganadería ta, de xuru, el cuidáu y l'aprovechamientu de los praos, ye dicir, lo que xenéricamente axuntamos los asturianos baxo'l nome de *la yerba*, conxuntu de trabayos que, siguiendo ciclos añales llendaos poles estaciones y pol tiempu que faga², tien el so llabor cimeru ente xunu y xunetu, cuando s'entama a segar y meter la yerba. Los díes de Sanxuán, que coinciden en Mieres colos festeyos n'honor del patrón del conceyu yeren y son los díes que marquen el principiu de los llabores de la yerba: "Sanxuán y Sampedro arriba, si'l tiempu acompaña y la yerba ta yá mauro, ye cuando s'empieza porque depués lo d'agosto ta yá mui roxao, mui negro. Hai siempre ún más tempraneru y tres d'esi siguen los demás".

Pero primero de llegar esti tiempu hubo, a tolo llargo del iviernu y la primavera, mesmo qu'habrá na seronda, un riestra de trabayos empobinaos toos ellos a llograr el másimu rendimientu posible de los praos.

Iviernu

Nun ye munchu'l trabayu que los praos manden d'iviernu (meses d'avientu, xineru y febreru). Ye cuando les vaques queden más tiempu na *cuadra* y se va gastando, antiguamente "midío", la yerba del *payar* y de les *vares*. De toles maneres, procura tenese les vaques fuera tolo más que se puea, quedando na cuadra namás que cuando nieva. Llimpios los praos de fueya, atropaes les castañes y feches les corres nos castañeros, *cótense* (*acótense*) los praos, ye dicir zárrense a les vaques, pa que la yerba nuevo vaya creciendo. El ganáu sácase a pastiar daqué per mates y caminos, *llindiándolo* pa que nun se meta nos praos nin propios nin ayenos, tando al cargu de la *llindiaúra* los rapacinos o, comu testimonió ún de los informantes "el más tuntu de ca casa". Sáquense polo xeneral hasta la hora comer y puen volver

sacase otra vez de tarde. Ye tamién el tiempu de *cuchar* o *quimicar* si nun hai *cucho* bastante. El cuchar o non y qué praos se cuchaben faciase en cada casa siguiendo criterios particulares. Lo más xeneral yera cuchar una parte un añu y la otra parte al viniente (“Si un añu se cuchaba arriba al otru cuchábase abaxo”). Carretábase'l *cuchu* si nun había *cuadra* nos praos, repartiase en montones y después espardíase, machacándolo darréu con un *garabatu*, corriéndolo un poco de sitiu pa cuchar otra parte. El *quimicar* yera asemeyao (*amontonar* y *esparder*), anque podía repartise per tol prau, dependiendo tamién un poco de les perres qu’hubiera disponibles pa mercar más o menos *químico* (polo xeneral na fábrica de La Manxoya n’Uviéu). Esti segundu sistema xeneralizôse nel conceyu nos años sesenta y setenta, en función de la mayor disponibilidá económica de les cases y de la mengua del número de los reses y, darréu d’ello, la mengua de la cantidá de *cuchu*.

L’iviernu ye tamién la época de consumu de la yerba seco (la *yerba*), según diciemos al entamar. Lo primero que se gasta ye lo de les *vares*, esmesando col *esmesón* o *esmesaor*, un aperiu que ye un palu llargu con un gabitu nun cabu pa enganchar. Lo último en tocarse ye lo de los *payares*, sacándolo pel *cebaeru*³ (*cebaíru*), la trapa del *payar* que da pa la *cuadra*, y echándolo a embozaes nel *preselbe*⁴. Lo normal ye echar tres veces al día si les vaques tãn na *cuadra*: pela mañana al dir catar, acompañándolo con piensu; al mediudía de la que se saquen al agua (agora hai agua en toles cuadros) y otra vez pela tarde depués de catar. Casu que les vaques tuvieren fuera y nun hubiere muncho pa comer, cárgase una vez al día nuna *güexa* y llevábase onde tuvieren⁵. En cualquier casu, “pola yerba hai que mirar muncho porque si s’acaba antes de poder entamar a sacar les vaques yã tolos díes, el ganao podía pasar díes ensin comer y entôs había qu’acañolar rames pa echa-yos pero

eso nun les fartuca ni les alimenta”. Tamién podía dase'l casu de tener qu'echar mano de *lo aneyo*, la yerba de vares *aneyes*, vieyes d'años anteriores, pero esto yera yá nun casu estremu.

Primavera

Contra marzu y abril sácase yá'l ganáu a *pastiar* (*guarecer*) más regular, según va ameyorando'l tiempu, llindiándolo tolos díes col envís de que nun coman más yerba de la cuenta y que nun se metan nos praos cotaos yá dafechu la mayor parte con vistes a la yerba; llévase tamién per caminos, mates, carbes y monte del común, ocupándose ca casa de lo d'ellos. Siempre, comu ya s'apuntó enriba, quedaba en casa dalguna vaca pa lleche y pa elles siégase en verde la *pación*. Marzu y abril tamién traen aire que lleva la fueya que foi quedando del iviernu colu que nun fai falta llimpiar mucho anque sí se mira polos *cierros* y les *sebes*, iguándolos.

La primavera pue ser tamién el tiempu de *regar* los praos, anque nun tien porque ser nesti tiempu necesariamente, pudiendo facese tamién en cualquier época, sacante de parte branu. De toles maneres, nun constatemos que'l riego fuere daqué imprescindible nin regulao comu pue dase n'otros llugares. Aprovechase polo xeneral qu'haya una fonte en prau, abriéndose nél una *presa* coles correspondientes *sangraeres*. Les preses taben abiertes cuando llovía, aprovechando tamién asina pa regar meyor. Casu de nun haber fonte en mesmu prau, pue aprovechase si tienen agua cerca, por exemplu una reguerina que-y pase peles veres, pero nun se trabaya mucho por ello, namái si les condiciones son amañoses y pue aprovechase pa llevar l'agua fácil, ensin muncha obra nin munchu trabayu: “Mírase primero lo fácil que sea metelo antes que la necesidá qu'haya de regar”. Otru sistema que s'utilizó y que ta yá mui n'escayencia ye regar per un sistema de *trabancos*, obra fecha en riu pa zarralu, polo xeneral d'arbañilería, anque

podien facese tamién de madera. Un *trabancu* (*trabencu*) ye comu una especie de guillotina que se baxa, zarrando pa cortar el calce sacando l'agua per una presa o *canaleta* hasta'l prau. Polo corriente los trabancos llevántabense sobre les corrientes d'agua mayores y pagábase pol drechu d'esviar l'agua. Nos tiempos que se trabayó La Vega (la vega que fizo El Río Grande na villa de Mieres, estremada en tres partes, la de Baxo, la del Medio y la de Riba y que yá nun esiste güei, ocupando'l so terrén les barriaes de San Pedro, El Batán, El Pilar, Santa Marina y La Vega de Riba), los sistemas de riego de les tierras yeren, claramente, más precisos y regulaos, pero estes tierras yeren estayes que se trabayaben de maíz, patates, arbeyos, fabes... la mayor parte, habiendo mui pocos praos nello.

Metió yá mayu ye cuando se principa a mandar el ganáu pal puertu o pa montes comunales del pueblu: en Turón y L'Agüeria Sanxuán⁶, por exemplu, mandábase pa El Puerto Mieres y La Ballota, en conceyu de Llena, xuntándolo los de Turón en Carcarosa y diendo ún o dos de cada pueblu con ello hasta'l puertu, caminando⁷. En puertu quedaben al cargu d'ello algún de casa o, lo más corriente, vaqueros que cobraben pol trabayu y que yeren los que lo atendien, pudiendo xubir los amos dalguna qu'otra vez a velo. En Lloreo llevábase y llévase pa La Meruxega, monte comunal que comparten con Siana, Cuna y Gallegos.

El llevar les vaques pal puertu pue considerase comu'l primer pasu de cara a entamar yá col trabayu principal, esto ye, lo que más propiamente s'entiende comu *la yerba*.

La yerba

Comu yá diximos, son los díes de Sanxuán (24 de xunu) la llende temporal d'entamar los llabores de la yerba. Lo corriente yera tener yá les cuentas más o menos echaes de qué día s'entamaba, avisando a familia

que tuviere fuera y conocíos y llevando un bocói de vinu, (mercáu espresamente pa la ocasión) pa la cuadra, si ye que'l prau la tenía o guardándolo en ca casa. Nunca s'empieza primero d'estes feches porque "si lo faes primero, pudre la yerba y pal casu que pudieres metelo too, vien aire, llévate les teyes del payar y muéyate lo igual".

Primero d'empezar a *segar cabruñase'l gadañu* (*gadeñu*) colos *fierros* de cabruñar, ye dicir, cola *yunca* (*yuncla*), que ye la pieza onde apoyen y el *martiyu* (*martiellu, martiillu*) que ye col que se van dando los güelpes. Hai *dereches* y *revés* pa cabruñar ún o otru llau del filu y el llabor podía facese'l día enantes o'l mesmu día de principiar, al amanecerín. Nel *gadañu* estrémense: *estil, maniyes* o *maniles, cuña, gadañu* (la parte de fierro), *cabruñu* (que ye'l corte), *vera, muezca* y *pina*. Cabruñase tamién en prau, yá metíos en faena, depués de comer, a la hora'l *pigazu*, polo regular tolos díes o dependiendo de lo segao, según se va gastando'l cabruñu y carretando los fierros d'un prau a otru según se va acabando de segar. Cabruñar ye un trabayu mui delicáu que non tol mundu fai bien, pudiendo *cegar el cabruñu* con facilidá. Si queda *ciegu* hai que volver *picalu* otro poco con curiosidá. *Pania* cuandu'l filu queda onduláu en cuenta rectu. Tamién queda *paniáu* si nun se sabe segar bien y hai que tener mui en cuenta que: "un buen segaor tien que ser tamién buen cabruñaor y buen afilaor". Munchos segadores, después de cabruñar, dexaben cayer una gotina d'agua pel filu: si baxaba suave hasta abaxu, ésa yera la seña de que se cabruñare bien.

Salíase de casa casi de nueche, mui aína, "pa empezar al amanecerín, a les cuatro y media o les cinco", aprovechando que la yerba "tuviere roxao, orbayao", ye dicir, blando⁸. Primero de salir pal prau almorzábase en munches cases chicolate y churros con anís (la *parva*). Los praos pelos que primero s'empieza a segar son los

más solanos, onde más atesterá'l sol, diendo'l *segaor* primeru marcando'l ritmu delante y detrás los demás, abriendo de principiu un *marallu* (*marellu*) *doble* (esto ye, *doblar el marallu*) dexando *calle* pa dir abriendo camín, de baxo pa riba y de riba pa baxo y tan llargu comu se pensare avanzar esa mañana, siguiendo alreor del marallu doble hasta segar un *cuadru* o'l prau enteru, según fuere de grande. Lo ancho del marallu ye la *estazá* y son siempre normales los piques ente los segadores, anque "poces veces llegaba la sangre al río". *Andar de segareta* o *dir a la trampa* ye andar con picardíes unos contra otros nun prau, dexando pa los más nuevos nel llabor los sitios peores, les *orielles*, que naide quería pa él porque munchos praos taben zarraos con piedra y cegábase'l cabruñu mui llueu, o segando namás que lo d'encima, dexando pa los novatos la *tazón*, una especie de mofu mui corto y crespo que sal si vino mal tiempu y tumbó la yerba. La *tazón* cuesta muncho segalo y tupe hasta les segadores mecániques. Otra falcatrúa yera que los más esperimentaos podien entainar a segar muncho más rápido de lo normal pa "calentar" a los nuevos y "facelos reventar segando". Esto ye lo que llamen *dar berza*. Tamién polo xeneral había comentarios mui poco caritables pa los qu'*abrien poco*'l marallu, ye dicir, pa los qu'echaben la *estazá* poco ancha.

Según se va segando van *afilando*'l gadañu cola *piedra afilar*, que cada segador lleva con él dientru'l *gaxapu* (*gaxepu*), enllenu d'una mistura de vinagre, agua y vinu "porque asina asienta'l gadañu y dura más el cabruñu". Tamién se mete un poco yerba de lo primero que se siega pa que nun se mueva la piedra.

Hacia les nueve de la mañana llegaba l'ama o los nenos de casa col *almuerzu*, fuerte, con sopes d'ayu, xamón, chorizu, tortielles, quesu y más bebida p'acompañar, siendo vezu corriente en toles cases guardar del samartín pa la yerba ("Anque nun hubiera,

pa la yerba apaecía en toles cases”), tando mui mal miraos los que nun convidaben a modo. Almorzábase y darréu siguíen segando, con descansos de pocos minutos pa fumar y refrescar un poco a la solombra, cada hora y media más o menos, hasta que'l sol apretaba yá muncho, sobre les doce. Al tiempu de segar o depués de terminar los cuadros, o'l prau enteru si yera pequeñu, *desoriellábase* o *desaverábase*, esto ye, llimpiábase bien sacando de la sombra tolo qu'hubiere onde les sebes: artos, felechos y otres plantes que'l ganáu refuga y nun valen pa yerba. Los que xubíen col almuerzu, nenos y nenes y muyeres polo xeneral, comu yá diximos, *tendíen* la yerba cola *pala dientes* o'l *garabatu* (*garabetu*), *esmarallando*, *tendiendo* o *esparriendo* a modo per tol prau, de manera que la yerba quedare bien *suelto*. El *tender* dependía tamién del tiempu que se viere venir. Si taba bueno, tendíase namás llegar al prau col almuerzu; si taba malo⁹ dexábase en marallu.

Los mesmos que tendíen diben *escoyendo*, separtando pa fuera paniegues, mazacorales, felechu... tolo que nun quier el ganáu, col envís de que quedare lo más bono, la yerba llimpio (“lo bueno”). Lo escoyío xuntábase depués colo desaverao y podía tirase a un farfagón, aprovechase pa *mullío* (*mullío*) pa les vaques o tamién podía quemase, anque esta cábera solución nun cuntaba muncho col preste de los paisanos, que nun queríen andar de borrón pa esti casu concretu. Sobre la una, cuando la yerba *yá tenía color* per una cara, *dábase-y vuelta* o *revolvíase*. Si hai más d'una persona dando vuelta, colóquense toos en ringlera, caún con un garabatu¹⁰. A les dos o tres hores de revolver principiase a *apradiar* (*atropar*, *agarabatar*), *amontonando* (*aburraxando*) darréu en *montones* (*burraxos*, *montonielles*)¹¹, dependiendo de lo *verde* o lo *curao* que tea la yerba: fáense montones más pequeños cuando ta más verde y montones mayores si'l sol lo caleció y lo secó bien. Estos montones déxense en prau¹²

y al otru día, si hai sol, cola yerba de los montones bien *desorbayao*, *ábre*se con una pala dientes, más o menos *espeso* la yerba a tenor de cómo quedare'l día enantes de *curao*. A les dos o tres hoeres dáse-y vuelta otra vez y a la media tarde "yá se podía dicir que taba *curao del too*". Cola yerba yá seco, puen entós facese cuatro llabores distintos pa dir metiéndolo en pagar:

– *Cargues*, que s'igüen en *gavielles* col garabatu, asentándolo con un *cordel* que lleva nún de los cabos una *trasga* (una pieza de madera en forma d'esfera achaplada pelos llaos, siempre más anchu'l diámetru horizontal y con una buracu que se-y fura pel interior y que ye per onde se mete'l cordel, porque se facilita asina que s'esnidie meyor al apertar la carga) y afitándolo con gabitos de madera. Una carga normal pue llevar seis o siete *gavielles*. Polo xeneral, anque nun tien porque ser siempre asina, los homes lleven les *cargues* más grandes *carretando* al llombu y les muyeres *cargues* más pequeñas sobre la cabeza, faciendo una *rodiya* de tela o un *trenzu* de la mesma yerba y llantando la carga sobre ello¹³. Les *cargues* tamién podien llevase nun *sábanu* (*sébanu*) fechu con dos o tres sacos grandes cosíos de manera que quedare una pieza entera con tres picos, que s'enllenaben y se calcaben bien, *apuchinándolos* los paisanos o cargándolos les caballerías.

– Un *forcáu* (*forquéu*), que podía dir enteru cargáu de *gavielles* o mitá y mitá, asitiando les *gavielles* no fondero y la yerba ensin *engaviellar* no cimero. Átase un *cordel* de tras alantre y otru de llau faciendo un cruz. Polo corriente del *forcáu* tiraba un caballu, anque tamién podía dir tirando la *parexa* de gües o vaques. La yerba del *forcáu* *péinase* con un garabatu, encuriosándolo lo más posible pa nun perder carga. *Un forcáu yerba* ye una medida en dalgunos llugares del conceyu; n'otros cuéntase por carros.

– Onde se podía, que más bien yera perpoques veces

por cuenta lo arrimao del terrén, metíase'l *carro* (*querru*), cargándolu cola pala dientes. Atábase col cordel (*lluria*) y diba tirando siempre d'él la parexa, enxamás un caballu o otros animales Si'l camín yera muncho cuestu y una parexa sola nun yera pa carretar entós echaben *la gabita*, otra parexa qu'ayudaba a la primera. Delles veces, pa poder llevar más carga, faciáse un amiestu de dos vares llargues amarraes al piértigu y que salíen hacia atrás, n'oblicuo una con otra, cargándose tamién. Ye l'*angarión*¹⁴. La carga del carru, que s'emplega tamién comu medida (*un carro yerba*) hai que peinala tamién, pa que nun vaya arrastrando y quedando enganchao per sebes y artos.

– Si había muncha yerba en prau o, poles razones que fueren, nun s'arreglaba llevalo too pal payar, faciense en mesmu prau *balagares* o *bálagos*, montones más grandes, a gavielles o a palaes. Si queríen que'l balagar llevare muncho diben pisándolu los rapacinos, teniendo que quedar mui bien *apicalaos* porque diben quedar en prau unos cuantos díes y de nenguna manera podíen moyase.

El remate de tol llabor yera *meter* tola yerba en payar (munchos praos teníen cuadra con payar col envís de nun tener que *carretar* tanto pan casa) o facer *vares*. El faceles o non dependía de la capacidá de los payares o de que los praos tuvieren demasiao lloñe y nun pagare'l tiru carretalo. Pa dir metiendo en payar necesítense, comu mínimo, dos persones, una qu'*apurre* dende fuera, pel *bocarón* de la cuadra, cola pala dientes o'l *forcáu* (preséu asemeyáu a la pala, pero con dos dientes namás) y otra dientru, repartiendo, *pisando* y *calcando* bien, cola ayuda, siempre a gusto, de nenos y nenes, que yeren a los que más-yos prestaba. Si los payares yeren grandes podíen metese caballeríes pa dir pisando, si non, entraben los nenos, con una persona mayor mandándo-yos. Hasta que nun hubiere una carga bona

nun s'entamaba a pisar y en dalgunes cases ye vezu alternar dos o tres capes de yerba con otra de sal gordo, mui apreciao pol ganáu, echándolo a puñaos, porque les vaques comen meyor asina la yerba seco. El sistema de pisar en payar ye cenciellu: onde más se pisa ye peles veres, pel mediu cási que val sólo con caminar perriba d'ello; van dándose vueltes alreduro y cuando s'apicala lo del mediu, vase pa ello. De toes maneres, aunque pue paecer llabor fácil, los mayores tienen mui claro que "del payar salse negru, nadie lo quería". El *cebaeru*, el furacu del payar que da pa la cuadra déxase llibre al pisar y depués tápase con xamascos hasta que faiga falta dexalu francu pa dir echando la yerba en *preselbe*.

Comu yá diximos arriba, si nun había siti u abondo en payar o'l prau quedaba tan lloñe que nun pagaba'l gastu l'*acarretu*, *ármense vares*. Pa ello, lo primero de too ye facer una poza en suelu, non mui fonda, y *espetar* nella la vara, un palu llargu de castañal, polo corriente. Alreduro de lo que va ser *el culo* faise un armazón de madera, un *treme*, que se recubre de morgazu y xamascos y colo más ruino de la yerba, porque ye lo que más humedá va absorber y lo que primero s'estropia, llibrando lo meyor pa que nun pegue de frente contra'l suelu. Darréu van colocándose gavielles y depués palaes o cargues que se van apurriendo. Tien qu'haber siempre un paisanu arriba (pisando bien alreduro del palu que ye per onde primero pudre), otru preparando cargues y ún o más *apurriores*. Les opiniones acerca de quién ye realmente'l que fai la vara opónense: hai informantes que dicen que'l que la fai ye'l que ta arriba, agarráu a la vara y que va diciendo a los qu'apurren cómo tienen que dir faciéndolo pa que vaya *garrando forma* y quede bien *armá* y otros qu'aseguren que'l que va faciéndola ye en realidá'l que ta fuera, mirándolo too bien "porque desde fuera ves los buecos, la paré de la vara". En cualquiera de los casos, facer una "lleva tiempu y curiosidá", porque de

nenguna manera pue calar l'agua, que supondría perder tola yerba. Ni que dicir tien los espolinos que podien armase cuandu'l que taba arriba nun s'entendía col qu'apurría o al revés.

Cuandu s'acaba de facer la vara'l paisanu que ta arriba (polo xeneral son casi siempre paisanos lo que xuben, quedando abaxu muyeres, nenos y otros "menos entendíos") baxa agarráu a un *ramal* llargu que queda colocáu de manera que depués, ente dos, vayan *sescudiéndolu* alreduer *peinando* la vara, ye dicir, iguando bien tola yerba de manera que quede lisa, rematando la faena con un garabatu. Primero de baxar del *picalín* de la vara poníase, culo arriba, una pota vieya o una lata pa que nun arroyase l'agua pel palu. Tamién podía facese un rondiu o un trenzu de la mesma yerba, bien apertáu, afitándolu bien con dos o tres gabitos¹⁵. En cuantes al tamañu, podien ser "como los puñetazos", más grandes o más pequeñes, dependiendo, evidentemente, de la yerba qu'hubiere que mete-yos. Lo que siempre hai ye comentarios mui poco bonables pa los que les faen malafechuscaes. Comu nos testimonió ún de los informantes: "Voi dicite, nun ye por ná, pero ye qu'una vara mal fecha hai que critica *siempre*".

Ponse'l ramu, ye dicir, dase remate a tol llabor cuandu yá *tán metíos* tolos praos y *armaes toles vares*. La fecha podía variar en función de les necesidaes de yerba que tuviere la casa por cuenta'l munchu ganáu, la xente qu'hubiere pa trabayar y los praos que tuvieren que metese. Otru factor importante a tener en cuenta ye'l tiempu, que tea bono o malo, pero lo normal yera facer por tenelo too metío p'hacia mediaos d'agostu. Al poner el ramu yera costumbre convidar con una *merienda* especial que se fai nel últimu prau que se siega: *tortielles*, *xamón*, *chorizu* y *xuanicu*, embutíu d'adobu de gochu, sal y pimentón picante metío too na tripa del gochu que-y da'l nome. En munches cases guardábase a costa fecha

pa celebrar con él cuandu los praos yá tán toos metíos. En cuantes a otres celebraciones, “quedábemos toos tan mataos que nun había ganas nin de baile nin de nã, anque bastantes comedies había a veces en prau, porque'l que nun doblaba buenes perreríes tenía qu'aguantar, calábamoslos namás velos garrar el garabatu”.

No que se refier a l'ayuda ente cases, anque sí se daba, nun pue dicise que fuere una colaboración tan afitada comu lo yera pal pan. Polo xeneral, cada familia “pencaba colo d'ellos”, anque sí se daba y se da'l casu (cada vez menos por cuenta la mecanización, mui xeneralizada güei) de dar avisu a xente, bonos segadores sobre too, siempre y cuandu ellos nun tuvieren yerba o tuvieren poco. Esti fechu entamó a dase muncho más a partir de los años setenta porque la xente, dende fines de los sesenta, foi baxando a vivir de los pueblos pa la villa, abandonando les caseríes¹⁶. Sí yera vezu y sigue siéndolo, comu yá s'apuntó enriba, que la familia más cercano que yá nun viven en pueblu vayan toos a ayudar a la yerba.

En cuantes al repartu de llabores según el xéneru, resumiéndolo, lo normal yera que xubieren l'almuerzu, la comida y la cena y tamién l'agua o otra bebida si s'acababa lo qu'había en prau, los nenos y les nenes de la casa o les muyeres y ellos yeren tamién los que tendien la yerba; segaben, amontonaben y embalagaben los homes, que carretaben tamién les cargues más grandes. Pero esto nun tenía porqué ser necesariamente asina. Dependía de la composición de cada familia y de la poca o muncha fuerza física. Nesti sen, recoyimos testimonios asgaya de muyeres que segaben, amontonaben y carretaben “como un paisano”, tando tamién al cargu de los llabores que-yos tocaben en casa¹⁷. Otramiente, muncha de la vida de la casa tol tiempu que duraba la yerba treslladábase a los praos, onde se facien les comíes principales y onde echaben la mayor parte'l día tolos

brazos de los que se puidiere disponer. Sólo quedaben en casa los vieyos que nun podien ayudar en ná (y bien poques de veces se daba'l casu), los enfermos encamaos o demasiao delicaos y los nenos de rollu que, de toles maneres, si facien falta en prau la ma o la güela, llevábenlos con elles de la que xubien la comida y ellí quedaben hasta que se baxaba pa casa.

Seronda

Metío yá la yerba, terminábase'l llabor principal, pero, evidentemente, el trabayu siguía. Les vaques que tean en casa siguen sacándose, porque "procúrase teneles fuera tolo más que se puea y aguante'l tiempu", metiéndoles nos praos que primero se segaron pa que vayan comiendo por ellos lo que puean, dexándoles hasta la hora comer y volviendo sacales otra vuelta pela tarde en munchos casos. Sobra dicir que los que siguen llendando son los mesmos que yá se dixo, ye dicir, nenos o nenes o los que nun tienen o nun puen facer llabores de más envergadura. P'hacia setiembre páñase la *seronda*, la yerba que fue creciendo nos praos desque se segaron, yerba mui bono que gusta mucho a les vaques. Supón el mesmu trabayu, pero ye más rápido porque ye menos cantidá y hai menos hores de sol pa trabayar. Esta *seronda* ye lo primero qu'empieza a echase a les vaques na cuadra, guardando lo del payar y les vares pa cuandu ta yá más metíu l'iviernu. Lo seco échase tamién cuandu se quier *escosar* una vaca. Tamién ye esti'l tiempu de baxar el ganáu que se tien en puertu, a finales de setiembre o n'ochobre. Esti mes ye'l *mes de les castañes*, el tiempu d'andar a la gueta per castañeros atropando, pa que formen parte de la dieta de persones y animales. En dalgunes cases yera agora cuandu se cuchaba o se quimicaba, siguiendo'l procedimientu yá dichu. Ye tamién cuandu se llimpien los praos de la fueya que dexa l'aire y s'aprovecha pa iguar zarros y sebes, que vuelven revisase en primavera. Payares da pasu a l'iviernu y

volverá a repetise tol ciclu otra vuelta.

Güei

Tol procesu que se describió hasta agora ye lo que foi'l procesu tradicional de la yerba, procesu qu'entá sigue calteniéndose pero que foi dexando pasu cada ver más rápido a los cambeos venceyaos a la *mecanización* de los llabores.

Mui curtiamente, vamos describir comu se fai güei tol trabayu de la yerba na mayor parte de les cases que tovía siguen con ello.

La yerba, siégase pela tarde, depués que-y pegue bien el sol y tea bien seco, cola *segaora* (de mano, non de *trator* pola mor de les munches dificultaes fisiques que presenta la mayor parte del terrén del conceyu). En bastantes ocasiones al que siega ayúdaldu otru col garabatu pa esparder meyor lo que va segando y evitar que la yerba segao se vaya amontonando delante la segadora porque pue *tupila*, col consiguiete estrozu y estorbu. Úsase'l gadañu cási que namás pa desaverar. Aguárdense unes cuantes hores o un día enteru depués de segar y dáse-y vuelta a la yerba cola *revolveora* (ésta sí que s'engancha al tractor) pa que vaya curando. El da-y vuelta a les poques hores faise si'l tiempu nun ta mui firme y entós hai qu'amontonar pronto por si al otru día llueve. Fechos los montones, ábrense al día viniente, cola pala dientes o a brazaos y a les poques hores pégase-y una vuelta pa que quede curao dafechu. Casu que'l tiempu sea bono, déxase en prau depués de segao un día enteru, dáse-y una vuelta o tolo más dos y casi de xuru que queda curao. Casi nun se faen balagares porque al quedar yá curao métese na *empacaora* y *empácase* en *fardos* ataos con dos cordeles en sentíu vertical, de tamañu que depende de la voluntá del *empacaor* y con un pesu d'ente 20-30 kilos. Fáense munches menos vares porque los fardos ocupen menos

sitiu en payar y nun hai tantu problema d'espaciu.

El nuevu sistema ("ahora ye too mui distinto, trabáyase menos porque hai aparatos pa too") nun ye, en xeneral, mal recibíu poles persones de más edá que, anque de mano pudieren tar daqué roceanes, ("mira tú, cuándo se vio segar de tarde") entamaron bien rápido a apreciar l'aforru de tiempu y trabayu que suponía la mecanización, por nun falar del almacenamientu en payar, muncho más amañosu y qu'ocupa menos espaciu y tamién el que, al almitir los fardos un menor grau de curación, suponen un valor nutritivu más grande pal ganáu que, a fin de cuentes, ye lo que más manda. En non pocas de cases aprovéchense tamién les máquines pa sacar un xornal más, diendo a segar pa xente que paga por ello, bien en perres, bien cola propia yerba que se siega o de les dos maneres. Díóse'l casu de xente que, al invertir les perres que costaba la maquinaria sobremanera nos primeros años, fixolo yá col envís de trabayar con elles pa otres cases y procurar d'esta miente desquitalos lo primero que se puidiere, porque supunxeron un gastu que daquella nun yera fácil. Tán tamién mui xeneralizaes les *cabruñaores* mecániques, anque siguen faciendo falta la yunca y el martiellu por cuantes que la *cabruñaora* pa lo que val ye pa suxetar el gadañu, non pa cabruñalu.

De toles maneres, el sistema tradicional nun s'estrincó dafechu en Mieres, alternando cola mecanización en munchos de casos, comu suponemos que se fai en toa Asturias. El meyor nivel económicu d'estos últimos años fixo tamién que se puidiere amestar na alimentación de les vaques más piensu cola yerba, colo que les necesidaes d'hai años de mirar pol ganáu y "gastar la yerba midío" nun son yá tan dolioses comu entóncenes lo fueron*.

Notes

* Damos les gracias a: *Lano Fernández*, *Blanca Escobar* y *Tilano Rodríguez* (Santuyano); *Rosario García Álvarez* (La Matiná-L'Agüeria Sanxuán); *Eugenio Barrio* (El Riquixu-Turón) y *Obdulia Martínez* (Lloreo) poles sos informaciones. Agradecemos a Gausón Fernández Gutierrez (La Vera'l Camín-Turón) les informaciones referentes al vocabulariu de les pieces y partes del carru y delles otres aportaciones.

¹ Otramente los qu'ufierten la fonte principal d'ingresos de cada familia.

² Que ye lo que más determina los distintos llabores del ciclu, per enriba de les feches que marca'l calendariu. Asina, *el mes de la yerba*, ye dicir, el tiempu de segar y meter nun ye "sensu estricto", y según se deriva de les informaciones de los testimonios de los informantes, un mes concretu del calendariu, ye'l tiempu que va dende que s'entama'l trabayu hasta que tola yerba queda metío, ye dicir, lo que diría dende finales de xunu hasta finales de xunetu que coincide col tiempu de más sol. Queremos facer yá dende agora esta puntualización por cuantes que, a lo llargo tol trabayu, va repetise sistemáticamente'l mesmu testimoniu: "si acompaña'l tiempu". Y ello mesmu pa lo que ye *la yerba* que pa otros trabayos nos praos que tienen llugar d'iviernu, seronda o primavera. Poro, los datos temporales que s'ufierten nel trabayu de mou xeneral puen camudar daqué.

³ La forma tradicional na fala de Mieres sería *cebairu*, güei mui n'escayencia en tol conceyu, mesmu que tol fenómenu metafonéticu, llendáu namái qu'a unes poques formes fosilizaes. El mesmu casu va repetise pa otres pallabres. Pa la redaición d'esti trabayu decidimos emplegar siempre, por razones d'orde xeneral, les formes usaes espontáneamente polos informantes (que namái nel casu de *trabencu* recueyen la metafonía), anque ello nun quier dicir que renunciemos a enseñar les formes más tradicionales en nota, formes poco emplegaes güei pero sí conocíes pola mayor parte los informantes.

⁴ Recoyimos tamién *pisebre* y *peselbre*.

⁵ Esto pal casu que nun fueren munches.

⁶ El día enantes d'echar el ganáu p'arriba había'l vezu en delles cases de face-yos cruces en llombu con cachos de veles que se garraben na ilesia per Pascua y que se prendien cuando venía la trona. Facien-yos esto "pa que nun-yos pasara ná en puerto, pa que nun se mataran".

⁷ Anguañu mándase la mayor parte en camiones, siendo raro atopar xente que siga diendo con ello pel monte. Tamién s'aprovechen más los

montes del común, siendo Polio y otros montes de per cerca'l llugar más amañosu pa los ganaderos de Turón.

⁸ Êsti yera'l sistema más tradicional, que se caltenía na midida que se yera pa ello pero qu'hubo qu'afayar a les posibilidaes de caún dende'l momentu que principa a xeneralizase'l trabayu na mina o na fábrica, teniendo entós que segase de tarde cuandu la xente andaba al tornu de mañana. Los díes de fiesta faciase "como tien que ser".

⁹ *Malo* nun quier dicir necesariamente *agua*. El significáu sedría tanto *llover* comu *nun facer sol*.

¹⁰ Mesmo garabatos que pales de dientes suelen dexase'l mesmu día que se va trabayar con ellos una o dos hores a remueyu, pa que nun rompan al usalos. Otramiente, siempre hai dalgún "curiosu" que s'entretién a ratos perdiós a lo llargo tol añu faciendo *dientes* de garabatu pa sustituyir a los que s'estrocen o pierden pel tiempu la yerba, porque ye mui raro nun perder nengún.

¹¹ *Montones* ye'l términu más xeneral pa tol conceyu, pero llamen *montonielles* en Turón y *buraxos* en tol valle Cenera.

¹² Foi y entá ye "deporte" mui celebráu ente los nenos y nenes, sobremanera los que díbemos de visita, tirase xugando ente los montones desfaciéndolos, col consiguiente enfadu de los mayores, polo malo que pue ser el que llueva depués percima d'ellos, que supón trabayu dobláu. Tamién yeren los nenos y les nenes munches veces los que garraben coles manes los *esculibiertos* qu'apaecien ente la yerba y que los segadores frayaben en dos d'un gadañazu por consideralos gafientos, *gafures* males que mordien a les persones.

¹³ "Reventábemos con elles, fiyina. Yo alcuérdome una vez que de tan farta que taba, porque teníamos el prau en cá Dios, que tiré la última y depués enteróse mi pá por un vecín d'esos que nunca falten y dióme una camá que casi me balda".

¹⁴ Inxertamos, a títulu informativu puramente, el vocabulariu referente a les distintes partes y pieces que s'estremen nel *querru*: El *pertegal*, formáu por una *pértiga* de ca llau que se xunen conformando'l *poín* o *pobín* del *pertegal*, onde van asitiaos *los tornos* y *l'aldaba de gabita*; la *treme*, con unes pieces tresversales que se xunen, *caenes* y *sobrecaenes*, formando los *poínos* o *pobinos*, que na parte saliente tienen les *estadoñeres*, onde se llanten los *estandoños* o *estandorios*; xunto al últimu *pobín* va *l'aldaba de rabera*. Engánchense a la *exa* del *rodame* col *calzón*, les *trechories* y los *paretones*; la *ruea* pue ser de *champlón* o de *cambes*; ye de *champlón* si ta fecha con tres pieces macices y de *cambes* si s'estremen nella *moil*, *cambes* y *reyes*. Nes de fierro hai *bandón*, *medies llunes* con *remaches*, *cinchos* y *tarranches*. Les *armaúres* que s'amiesten al carru según los llabores que se-y manden son el *cebetu*, los *lladrales*, les *almadiés*, les *escaleres*, les *ñalgueres*, la

rabera y l'*angarión*. El *tentemofo* o *tentemozo* ye una pieza que sofita'l carru cuando tán cargando pa evitar qu'apile. (Recoyío por Gausón Fernández Gutiérrez d'informantes de los valles de Turón y del Sanxuán).

¹⁵ Güei, por desgracia, ye casi más fácil atopar ruedas de coche vieyes desempeñando esi llabor.

¹⁶ Ta dándose agora'l casu contrariu: xubilaos y pre-xubilaos de la mina que, anque sigan viviendo en Mieres, tá empezando a volver trabayar güertes, iguar cases y hasta comprar ganáu "pa entretrenese un poco" nes cases que dexaron hai venti o más años. De toles maneres con esto nun queremos dicir que la estaya agraria vaya convertise nun factor económicu importante nel conceyu.

¹⁷ Nesti sen, el garabatu yera un preséu qu'usaben muyeres y nenos y la pala dientes ye ferramienta de paisanos. "Yá yeres un paisano" cuando a los rapazos se-yos daba una pala dientes pa trabayar con ella la yerba.